

ЯВИЩЕ ІСТОРИКО-МОВНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглядається явище активізації в певних колах сучасного українського суспільства історико-мовної міфотворчості, спрямованої на пошуки «золотого віку» української мови в глибокому доісторичному минулому, — з виділенням трьох основних тематичних ліній у таких пошуках: виведення української мови як однієї з найдавніших мов світу, неоязичництво і підкреслення «позитивної оцінності» внутрішньої форми української мови.

Ключові слова: історія української мови, історико-мовні міфи, «золотий вік» української мови, неоязичництво.

1. У загальному комплексі цілком очевидного зростання зацікавлення в сучасному українському суспільстві проблематикою української мови, що дуже виразно окреслилося ще на межі 80–90-х рр. минулого століття, не останнє місце посідають пошуки, а точніше — досить швидкі віднаходження багатьох слідів її доісторичного минулого, які лишалися досі невідомими або, на думку ініціаторів таких пошуків, неправильно інтерпретованими чи просто замовчуваними з певних політико-ідеологічних причин. Загострення в наш час такої зацікавленості етномовною історією українців загалом зрозуміле: осмислення сучасного через минуле і проєкції минулого в сучасне стають особливо актуальними в переломні періоди розвитку суспільства, тим більше тоді, коли нібито є підстави стверджувати наявність в історії нації не тільки досить скромних порівняно з історично успішнішими народами періодів, але й її справжнього «золотого віку», на який, зрозуміло, й слід орієнтуватися нащадкам. Такі пошуки, спрямовані на «відновлення історичної правди», відбивають позицію певних патріотично настроєних кіл української національної орієнтації, яких не задовольняють відповідні пояснення «офіційної» науки. Ініціаторами такого роду починань виступають літератори, журналісти, краєзнавці, учителі, інженери та представники різноманітних інших родів занять, у тому числі й науковці, зокрема члени різноманітних громадських академій, але в основному це представники не соціально-гуманітарних наук. На відміну від поглядів фахівців, подібні ідеї поширюються серед масової аудиторії, а патріотична хвиля, на гребені якої народжуються такі ідеї, мало сприяє їх спокійному, розважливому обговоренню, оскільки можливі контраргументи з боку опонентів відразу відкидаються як непатріотичні.

Оскільки фактологічна, тобто власне доказова, база, на основі якої вибудовуються подібні конструкти, для самих їх творців явно відсувається на другий план порівняно з ідеологічною заданістю таких теорій і глибокою переконаністю в їх безумовній потребності для суспільства, але, з іншого боку, в самому

суспільстві далеко не всі кола поділяють таку віру й далеко не всіх переконують пропонувані аргументи, стало звичним говорити ще про один аспект міфологізації масової свідомості сучасного українського суспільства — історико-мовний (міфологізація мовних питань у різних колах українського соціуму простежується, як відомо, у досить широкому спектрі проблем). Поняття міфу при цьому розуміється, звичайно, в його не первинному (це архаїчні міфи), а у вторинному і третинному значеннях¹ — як, по-перше, підсвідомо і навіть свідомо (як містифікація) ідеологізована побудова, що подається як відкриття певних реальних історичних та історико-мовних фактів, явищ (утім, в уяві «міфотворців», очевидно, тісно переплітаються висновки, побудовані на побіжному, поверховому обстеженні реальних фактів, і їхні власні, придумані конструкції, наївні домислювання різноманітних випадкових збігів); по-друге, як відірваного від реальної дійсності, хибного, на думку опонентів, трактування того чи іншого явища, часто — як повторення вже відомих ідеологічних стереотипів («міфами» в обох цих випадках такі ідеологізовані побудови характеризуються, звичайно, тільки з боку їх критиків — з несхвальними конотаціями)².

У сукупності таких численних і різноманітних версій — як правило, дуже несподіваних і навіть сенсаційних не тільки для звичайної людини, але й для науковця, що вважає себе фахівцем з відповідних питань, — найвиразніше виділяються три тематичні напрями — позиціонування української мови як найдавнішої серед певного кола мов і навіть як прамови всього людства, історія якої налічує вже від 5–7 до 25 (за різними версіями) тисяч років, неоязичництво (в його мовних аспектах) і прагнення до увиразнення позитивних аспектів духовності та моралі наших предків (з орієнтуванням не останньою мірою на мовні дані). У своїх фактологічних аспектах подібні гіпотези спираються, з одного боку, на абсолютизоване трактування факту проживання на одній території, хоч і в межах дуже віддалених між собою історичних періодів, певних етномовних спільнот як безпосередньої спільності їх етнічного походження і мови, з другого ж боку, — на надто вільне оперування мовними даними, коли за звуковою близькістю цілковито відмінних за значенням слів як однієї, так і різних віддалених і в просторі, і в часі мов убачається і їхня змістова спорідненість і стверджується походження одного з них від іншого (явище «народної етимології»)³.

2. Питання про (най)давнішу мову. Спроби визначення конкретної етнічної мови, яка могла б лежати в основі всіх інших мов людства чи принаймні мов певного регіону або культури (цивілізації, релігії), відомі в фольклорі різних народів, нерідко ставали також об'єктом уже цілеспрямованих пошуків з боку бо-

¹ Пор., наприклад: *Cunningham A. Myths about language // The Encyclopedia of language and linguistics : In 10 vol. — Oxford etc., 1994. — Vol. 5. — P. 2660; Дьяконов И. М. Архаические мифы Востока и Запада. — М., 1990. — С. 62.*

² У загальному комплексі «міфів» на теми української етномовної історії в статті розглядаються лише ті, що пов'язані з пошуками «золотого віку» в доісторичному минулому українського народу. Щодо «міфів» у трактуванні історії пізнішого часу, зокрема стосовно походження і ранньої історії української мови в межах східнослов'янського мовного простору, див., наприклад, з одного боку: *Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов : Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». — К., 2001. — 152 с.; з другого боку: Губарев В. К. Мифологизация украинской истории: новые тенденции // Наука. Религия. Общество. — 2001. — № 2. — С. 163–167; див. також в огляді: *Тараненко О. О. Український і російський мовно-культурні вектори в сучасній Україні: реальність, політизація, міфи. II // Мовознавство. — 2009. — № 3–4. — С. 54–74.**

³ Див. також матеріали до зазначеної проблематики: *Тараненко О. О. Зазнач. праця. — С. 74–81.*

гословів і книжників, представників наукової інтелігенції (філософів, філологів, мовознавців та ін.), ще більшою мірою — різноманітних і досить численних аматорів. Такі пошуки загалом зводилися до того, що до слів мови, яка мала загальноприйнятну стародавню історію (шумерська, давньоєгипетська та ін.) або розцінювалася як достатньо престижна в певному суспільстві (так, для мов народів християнської культури такою мовою-джерелом називалася давньоєврейська, для мусульман — арабська, а в добу розквіту ідеї пантюркізму — тюркська мова-основа) чи просто була рідною для цих людей (відомі спроби проголошення такими мовами, наприклад, нідерландської, данської, шведської та ін.), шляхом дуже довільного етимологізування (приписуванням семантичної спорідненості у випадках співзвучності слів різних мов, у тому числі й експериментуванням зі структурою слова — додаванням, відніманням або переставлянням його елементів — і вгадуванням за цим семантично близьких слів інших мов) добиралися нібито хронологічно пізніші відповідники з інших мов⁴. Так, дуже довгий час як вихідну для інших мов світу, як «мову Адама і Єви» трактували гебрійську мову — не тільки перші богослови, а й філологи та теологи ще в XVII й частково у XVIII ст.⁵, і навіть у XIX ст. походження мовних сімей світу могли виводити від трьох синів Ноя (за Біблією). З піднесенням національної самосвідомості європейських народів такою мовою в Західній Європі найчастіше стала називатися прагерманська, а пізніше переважно німецька — або взагалі найдавнішою мовою світу (так, Г.-В. Лейбніц, заперечуючи погляд на давньоєврейську мову як прамову людства, вважав германську мову не пізнішою за походженням від неї), або дещо скромніше — мовою, яка безпосередньо походить від гебрійської (наприклад, М. Лютер), а після знайомства європейців із санскритом, який стали трактувати як прамову індоевропейців, і перенесенням уваги від Святої землі до Індії — від цієї мови (зокрема, й І. Кант). У XIX ст. поширювалися також погляди, що саме в індоевропейських («арійських») мовах збереглася основа прамови людства, зруйнованої внаслідок Вавилонського стовпотворіння. Угорська мова також неодноразово висувалася на роль або найдавнішої мови світу (так, за твердженням І. Горвата, 1825 р., нею розмовляли і в раю), або однієї з таких мов (у так званій теорії шумеристів угорська мова виводиться від шумерської).

З активним розвитком у XX ст. в Європі ідей націоналізму вже не просто як духовного, а як політичного явища та державницького світогляду такі тенденції могли ставати однією з підвалин побудови національної і державної ідеологій — для народів або їхніх політичних та культурних еліт як з великодержавними амбіціями, так і з прагненням просто самоствердитися в оточенні могутніших сусідів, подолавши в собі комплекси національної неповноцінності. Так, спираючись, зокрема, й на ідеї німецького романтизму 1-ої пол. XIX ст. у сфері філології, мовознавства (Ф. Шлегель, Я. Грімм, А. Шлейхер та ін.) щодо наявності найтіснішого зв'язку з індійською, або арійською (*арії* — від індоіран.

⁴ Див., наприклад: *Cunningham A.* Op. cit.— P. 2661–2663; *Crystal D.* Die Cambridge Enzyklopädie der Sprache / Übersetzung aus dem Engl.— Frankfurt/Main; New York, 1993.— S. 7; *Krupa V.* Jazykové myty a ich poslanie // *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy.*— Bratislava, 1997.— S. 79–89; *Донских О. А.* Происхождение языка как философская проблема.— Новосибирск, 1984.— С. 35–37, 41–45, 49, 54, 80; *Якушин Б. В.* Гипотезы о происхождении языка.— М., 1984.— С. 13–14; *Фрэзер Дж. Дж.* Фольклор в Новом завете.— М., 1985.— С. 164; *Рам-Бег И.* Комедия книги.— М., 1987.— С. 16–20.

⁵ Див., наприклад: *Томсен В.* История языковедения до конца XIX века.— М., 1938.— С. 42–44.

arya- «вільний; шановний; величний, благородний» як самоназва індоевропейського населення Індії й Ірану на противагу завойованим і сусіднім «кольоровим» корінним народам) праісторією саме германської етномовної історії (звідки й назва «індогерманські мови» на місці узвичаєної пізніше «індоевропейські мови»), ідеологія німецького націонал-соціалізму стала трактувати вже німців як єдиних спадкоємців стародавніх аріїв⁶. Якщо в XVIII–XIX ст. румунська еліта з гордістю виводила свою етномовну історію від Риму, то в XX ст. румунська мова проголошувалася в певних колах уже основою латинської і, відповідно, всіх інших романських мов⁷; з іншого боку, румунська історія виводиться в певних колах від етномовних коренів культури Кукутені (Cucuteni) — за назвою села в районі Ясс, де було виявлено сліди цивілізації, яка в Україні дістала назву трипільської (за назвою села на Київщині). На пострадянському просторі певні історико-археологічні та лінгвістичні пошуки представників відповідних національно зорієнтованих кіл суспільства колишніх і теперішніх «недержавних» націй також демонструють прагнення не лише віднайти, а й довести до широкого загалу наявність у їхній історії свого «золотого віку». Це, наприклад, бачення башкирського етносу (у відповідних національних колах — не тільки з пропагуванням цих ідей серед масової аудиторії, а й з уведенням деяких із них до шкільних програм з історії) як протооснови інших стародавніх народів Європи, Передньої і Центральної Азії, Північної Африки й відповідно башкирської мови — як основи мов народів цих регіонів⁸.

У межах слов'янського світу також, як відомо, існують подібні версії — як щодо слов'янства в цілому, так і щодо окремих слов'янських мов. Історичну першість слов'янства на його теперішній території проживання в XVI–XVII ст. стали доводити виведенням його прямого походження від скіфів/сарматів — «нащадків» Яфета, одного із синів Ноя (за Біблією, від Яфета загалом ведуть походження народи, які проживають у Європі), або й ототожненням з ними; у XVIII ст. і пізніше (зокрема, російський історик В. Татищев, поет В. Тредіаковський⁹, автор «Історії русів») — із твердженням про слов'янство з таким його «родоводом» як одне з найдавніших або й найдавніше етнічне угруповання в Європі і вже із залученням мовних фактів (наприклад, рос. *скиф* як «скиталець» — від *скитатися*: приклад, що його активно використовують у відповідних концепціях як російських, так і українських «міфотворців» і досі; *Москва* — від імені *Мосоха*, одного із синів Яфета). Утім, таке трактування походження слов'ян найчастіше стосувалося насамперед того чи іншого конкретного слов'янського народу. Звідси, наприклад, ідеологія сарматизму серед польської шляхти XVII–XVIII ст.; виведення свого походження від сарматів або, конкретніше, від їхнього племені роксоланів в ідеології української козацької еліти: наприклад, поема С.-Ф. Кленовича «Роксоланія» — про Русь (Україну); автори українських літописів XVIII ст. називали ко-

⁶ Пор., наприклад: Клемперер В. ЛТІ. Язык Третьего рейха.— М., 1998.— С. 79–80; *Элиаде М.* Аспекты мифа.— М., 1995.— С. 181.

⁷ Див., наприклад: *Элиаде М.* Знач. праця.— С. 181; Семчинський С. В. Вступ до порівняльно-історичного мовознавства (на матеріалі індоевропейських мов).— К., 2002.— С. 47.

⁸ Див. про це: *Габдрафиков И.* Этническая мифологизация исторического образования (по материалам Республики Башкортостан) // Российская историческая наука на современном этапе: перспективы исследования и реализации национальной образовательной политики.— Казань, 2007. Пор. подібні концепції історії чуваського (навіть простеження чуваських етнічних коренів Ісуса Христа), мордовського народів (див.: В. Разбойников. Я, бабуся, шука та антисеміт Пушкін.— Зоря, Дніпропетровськ, 15.08.1995; передрук з газ. «Известия», Москва).

⁹ *Тредиаковский В. К.* Три рассуждения о трех главнейших древностях российских // Тредиаковский В. К. Сочинения : В 3 т.— СПб., 1849.— Т. 3.— С. 378.

заків сарматським народом, як С. Величко, або виводили від скіфів східних слов'ян у цілому, як автор «Історії русів»; М. Ломоносов також намагався пов'язати руський народ з роксоланами. У XIX–XX ст. такого роду версії продовжують з'являтися: наприклад, про слов'ян як єдиних аборигенів Європи¹⁰, про слов'янську основу народів і мов стародавнього Середземномор'я і навіть міфологічної Атлантиди¹¹, про праслов'янське письмо як основу всіх інших стародавніх писемностей світу — за 6 тис. років до Кирила і Мефодія¹². Щодо наявності подібних міфологізованих побудов попереднього часу слід відзначити також культурно-політичний рух ілліризму серед хорватів у 1-й пол. XIX ст. У XIX–XX ст. давність походження тієї чи іншої зі слов'янських мов дедалі частіше стали доводити вже у зіставленні із санскритом¹³.

У східнослов'янському ареалі розвивається (як у своїй доказовій базі, так і в колі своїх прихильників) насамперед, природно, (про)російська версія особливої давності російської мови (точніше, «русского языка», оскільки цю назву розуміють у значенні не так власне російської, як «спільноруської» мови), відома ще з середини XVIII ст., коли російську мову, фактично ототожнюючи зі старослов'янською¹⁴, розцінювали як «материнську» щодо інших європейських мов, за винятком давньогрецької і, можливо, латинської¹⁵, а пізніше вбачали її, наприклад, в основі етрусської мови (спроби О. Черткова в середині XIX ст. пояснити, що «этрусский — это русский»)¹⁶. У 20-х — на початку 30-х рр. XX ст. М. Я. Марр у рамках свого «яфетичного вчення про мову», по-перше, надто прямолінійно трактував загалом цілком правомірну можливість збереження певної наступності (не тільки матеріальної, але й культурної і навіть етнічної та мовної, насамперед у топоніміці) в етапах проживання (заселення, формування) в межах Півдня Європейської частини СРСР різних етномовних спільнот¹⁷, по-друге,

¹⁰ Лукашевич П. Мнимый индо-германский мир, или Истинное начало и образование языков немецкого, английского, французского и других западноевропейских. — К., 1873. — С. 3–11.

¹¹ Horák A. O Slovanech úplne jinak. — Bratislava, 1991 (так, в основі гр. δημοκρατία «демократія» лежить нібито слов'янське *dámokáračija* «домоведення»); Drastich M. Atlantida Slo-Wanón? — Bratislava, 1993 (див.: Krupa V. Op. cit. — S. 87).

¹² Гриневич Г. С. Праславянская письменность: Результаты дешифровки. — М., 1993–1999. — Т. 1–2.

¹³ Так, відомий болгарський письменник і діяч національно-визвольного руху XIX ст. Георгій Раковський вважав саме болгарську мову найстаршою серед інших європейських, з грецькою включно, виводячи її безпосередньо від санскриту (див.: Раковски Г. С. Съчинения в четири тома. — София, 1988. — Т. 4. Езикознание, етнография, фолклор. — С. 10–11, 143, 370 та ін.).

¹⁴ «Русский язык» («российский язык») позиціонувався також як тотожний «слов'янській» мові в цілому, як, наприклад, у відомого адмірала О. Шишкова (Максимович М. А. Филологические письма к М. П. Погодину // Максимович М. А. Собрание сочинений : В 3 т. — К., 1880. — Т. 3. — С. 193).

¹⁵ Див., наприклад: Ивинский А. Д. Языковая программа Екатерины II: к истории журнала «Собеседник любителей российского слова» // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 9: Филология. — 2009. — № 3. — С. 51–52.

¹⁶ Див., наприклад: Кондрашов А. М. Этруски — загадка номер один. — М., 1977. — С. 33–41.

¹⁷ Пор., наприклад, виклад цього положення М. Марра у відомій книжці М. Державіна — одній з тих історичних праць, які закладали основу поновленого в 40-х роках курсу на великодержавницьке трактування «русского народа»: «тут жив той самий в основному ядрі народ, що пройшов протягом ряду століть довгий шлях матеріального і культурного розвитку» (трипільці, кіммерійці, скіфи і сармати та ін., які й стали субстратом пізнішого слов'янського населення). Див.: Державин Н. С. Происхождение русского народа (великорусского, украинского, белорусского). — М., 1944. — С. 7, 11–12 та ін. (ця праця була перевидана в Києві 2003 р. видавництвом «Оріяни»).

ще доволініше він використовував мовні факти: *сколоти* (одна з назв скіфів) — це протооснова етноніма *скловени*; *етруски* (вони, за М. Марром, також жили в цьому регіоні й також стали субстратом слов'янського етносу) — *руски* — *руси*, *Русь* (залишками скіфського субстрату є нібито, зокрема, *золото*, *скот*, *соха*, а етрускізмами — *лайка* «порода собак», звідси *лаяти*, *лошадь*, *лось*; *рай*, *река*, *ручей*; *глаз*, *рот*; *раб*, *отрок*, *ребенок*); *алазони* (у Геродота) — це якісь *алачони*, або *аличі*, або *галичі*, тобто *галичани* ¹⁸. Учення М. Марра також стало живильною основою для історико-мовної міфотворчості сучасної доби. Останнім часом у певних патріотичних колах російського суспільства (у працях таких авторів, як О. Асов, В. Дьомін, В. Кандиба, В. Макаренко, Ю. Петухов, В. Прищепенко, А. Фоменко та ін., виданих у 1990–2000-і рр. у Росії) «русский язык», не відмовляючись від «скіфської» версії (а точніше, у поєднанні з нею — з повторенням уже відомих етимологій на зразок, зокрема, *скифы* — *скитаться*) ¹⁹, зіставляють безпосередньо із санскритом (як найдавнішою, за все ще поширеною версією, з відомих індоевропейських мов, а також мовою благородних «білих людей»), походження індоевропейських народів виводять від «аріїв-слов'яноросів» з російської європейської Півночі (Н. Гусева та ін.), оскільки стародавні арії були блондинами, а в радикальніших концепціях «(о)рус(с)ы» («славянорусы») вже проголошуються праєтносом усього людства — з мовною аргументацією на зразок: *Род* (головний бог) — *Ра* (бог сонця) — *Расея* (це нібито правильна назва сучасної Росії); *Шива* (богиня) — *жива*; *вишня* — *Вишну* — *(Все)вышний*; *Коля* — *Коляда*; *Сирия* — *Русь* (як нібито варіанти одного слова), *Израиль* — зворотне написання топоніма *Ель-Русь* ²⁰. У певних колах білоруської інтелігенції висувається твердження про зв'язок із санскритом білоруської мови ²¹.

Українські прихильники ідеї прадавності своєї мови мають порівняно з російськими та білоруськими колегами значно «міцніший» плацдарм, оскільки, крім довольного «етимологічного» пов'язування слів різних мов з українськими нібито відповідниками, вони можуть спиратися й на цілком, на перший погляд, переконливіші факти — спільність території проживання сучасного українського народу і, по-перше, локалізації скіфів / сарматів (з уже відомих етимологізуванням *скіф* [у формі *скит*, за нормами, зокрема, правопису 1928 р.] — від *скитатися* ²²), по-друге, індоевропейської прабатьківщини (за однією з гіпотез в індоевропеїстиці — у Північному Причорномор'ї), а по-третє, — території локалізації стародавньої трипільської культури (культури передньоазійсько-середземноморського типу, V–III тис. до н. е., матеріальні сліди якої, але не писемність,

¹⁸ Див.: Державин Н. С. Знач. праця.— С. 11, 15–16, 52–53, 77.

¹⁹ Див., наприклад: Демин В. Н. Тайны русского народа : В поисках истоков Руси.— М., 1999.— С. 25.

²⁰ Див., наприклад: Демин В. Н. Знач. праця.— С. 35, 50 та ін.; Макаренко В. В. Потерянная Русь. По следам утраченной истории.— М., 2008.— С. 24, 48; див. докладніше: Клейн Л. С. Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества.— СПб., 2004.— С. 104, 122–127; Бондаренко Н. С. Славянский этногенез и становление украинского народа (историографический анализ).— К., 2007.— С. 221–238; Новітні міфи та фальшивки про походження українців.— К., 2008.— С. 36, 58, 104; Тараненко О. О. Знач. праця.— С. 78–79. Останнім часом і в загальних рамках пропагування ідей «Русского мира» стала поширюватися версія про те, що саме територія сучасної Росії була колискою європейської цивілізації (див., наприклад: Наумов А. О., канд. ист. наук, советник исполнительного директора фонда «Русский мир». Вдохнуть новую жизнь // Рус. яз., лит., культура в шк. и вузе.— 2011.— № 3.— С. 50–53).

²¹ Див., наприклад: Бондаренко Н. С. Знач. праця.— С. 223–224.

²² Див., наприклад: Губерначук С. Як гул століть, як шум віків — рідна мова.— К., 2002.— С. 167.

виявлено на території Середньої Наддніпрянщини на Правобережжі — Молдови — Східної Румунії). Тому, з одного боку, з огляду на цей фактор, а з другого, — унаслідок наявності в українській національній самосвідомості значно сильніше виражених прагнень до історичного та мовного самоствердження (для російської самосвідомості це вже не так актуально, а в сучасній білоруській — відзначений мотив усе ще лишається недостатньо актуалізованим) саме в Україні протягом останнього часу такі ідеї стали виявлятися особливо помітно²³. Наявність у сучасної України територій, на яких протягом тисячоліть відбувалися широкі контакти місцевого населення з представниками інших, відомих в історії культур, дає підставу для висунування й різноманітних інших гіпотез — наприклад, про те, що римський поет Овідій під час свого перебування на засланні на північно-західному узбережжі Чорного моря міг «писати вірші на прадавній українській мові» (Е. Ігнатович. Від Геродота до Фотія.— Вечірній Київ, 26.01.1993, с. 3).

Українська мова в таких україноцентричних гіпотезах подається як: у межах слов'янського світу — найдавніша слов'янська мова: «Всі інші слов'янські мови походять від праукраїнської, базової, як романські від латини»²⁴ (на підтвердження цього наводять і одну з наукових версій слов'янської прабатьківщини — дніпровсько-поліську: на просторі між Дніпром і Віслою), ототожнюючи її в тому числі й зі старослов'янською (див., наприклад: М. Ткач. Старослов'янська — сиріч староукраїнська.— Літ. Україна, 17.09.1998); частіше ж у ширшому діапазоні — як прамова або принаймні одна з найдавніших мов у межах індоєвропейської сім'ї мов (звичайно з підкресленням її старшості порівняно саме зі санскритом)²⁵ і ще ширше — зокрема, як мова етносу (групи етносів) — носія трипільської культури, навіть нерозчленовано — як «санскритсько-трипільська» мова, мова «аріїв-трипільців» (тобто, в перекладі на мову «офіційного» мовознавства, — індоєвропейська й одночасно неіндоєвропейська мова) (див., наприклад: Найстародавніший пам'ятник людського ума: Інтерв'ю з Учителем Левом Силенком.— Літ. Україна, 14.09.1995) і взагалі як найдавніша мова світу²⁶. У межах індоєвропейської сім'ї народів / мов прадавність українського етносу при цьому доводиться застосуванням саме до нього постулату «арійського» походження: за твердженням різних авторів, «шлях аріїв», тобто нібито праукраїнців, пролягав або з території сучасної України до Індії (за однією з версій індоєвропейістики, як відомо, прабатьківщина індоєвропейців могла бути локалізована на території Північного Причорномор'я), або ж, навпаки, з Індії до

²³ Пор. назву відповідного розділу в праці британського дослідника сучасної мовної ситуації в Україні: «Військо Гога і Магога: міфи про українську давнину» (Вілсон Е. Українці: несподівана нація.— К., 2004.— С. 44–73).

²⁴ Різниченко О. Спадщина тисячоліть : Чому українська мова багатша за інші? — Х., 2003.— С. 62.

²⁵ Так, у розвідці М. Красуського, опублікованій ще 1880 р. в Одесі й перевиданій на початку 1990-х рр., на яку охоче посилаються сучасні прихильники подібних поглядів, говориться, що «малоросійська мова не тільки старша від усіх слов'янських, не виключаючи так званої старослов'янської, але й від санскриту, грецької, латинської та інших арійських» (Красуский М. Древность малороссийского языка // Индо-Европа.— 1991.— № 1.— С. 9–39). Жодних даних про особу цього автора в сучасних дослідників немає (його називають, очевидно для більшої авторитетності, «польським мовознавцем»); висловлюється навіть припущення, що «Красуский» — це псевдонім (Зленко Гр. Михайло Красуский: справжнє ім'я чи псевдонім? // Кур'єр Кривбасу.— 2004.— № 175.— С. 131–137; тут же див. про рецензію на цю працю відомого українського філолога 2-ої пол. XIX ст. К. Шейковського, де, зокрема, зауважується, що «брошури цієї не варто читати»).

²⁶ Чепурко Б. Українці // Основа.— 1993.— № 2.— С. 109, 113.

України. Доводять також первинність праукраїнської писемності (тепер, звичайно, невідомої) в межах або слов'янських мов: саме вона нібито стала основою для розроблених Кирилом і Мефодієм уже відомих слов'янських азбук (на підтвердження цього наводять і згадки в давніх пам'ятках про наявність певного письма на території Русі ще до прийняття християнства), або взагалі близькосхідно-європейського простору (пишуть, зокрема, про наявність на території сучасної України ще в III тис. до н. е. 9–10 власних систем письма, одна з яких, побудована на принципах літерно-звукової абетки, була запозичена фінікійцями й потім перейнята греками)²⁷.

У подібних концепціях прадавності української мови та її історичного місця як прасоснови інших мов цілком очікувано широко практикується вільне «етимологізування» мовних даних на зразок: першим ім'ям бога наших предків було *Ра*, а їхнім ім'ям — *расини*, звідси вже *Русь*, *русини* (С. Коваль. Сини РА з берегів Дніпра: Основи РАСинознавства. — Л., 2004); «Такі антропоніми (у народів Кавказу. — О. Т.), як *Гурген*, *Сурен* або *Глюстен* і т. д. подібні до сучасних українських *Склярен*, *Кушнірен*, *Данилен*, які разом зі словом *ко* “син” складають українські прізвища *Скляренко*, *Кушніренко*, *Даниленко* тощо»²⁸; у праарійській / праукраїнській мові слово *ко* означало «син; дитя», звідси українські та інші індоевропейські імена й прізвища на *-ко*²⁹; слово *енко*, яке пізніше стало суфіксом українських прізвищ, мало первісне значення Творця людей, Першого Вчителя³⁰. При цьому, з одного боку, в інших мовах вбачаються сліди численних впливів української мови: так, корінь *рус* нібито простежується і в *етруски*, і в *Єрусалим*; як доказ прадавності української мови, яка була начебто й мовою біблійного Ноя, наводиться факт «спорідненості» імені *Ной* і префікса *най-* (*Ной-давніший* та ін.)³¹; «Недаремно ще й нині у Західній Європі та Малій Азії існують географічні назви українського походження. Наприклад, в Іспанії була історична провінція *Галиція* (пор. укр. *Галичина*), а нині то провінції *Луго* (*луг*) та *Оренсе* (*Ор*). На території Франції зараз є місто *Кійон* (*Кий*), область *Рутенія*, райони *Русільйон*, *Русціно*. В Італії промовистими для українського вуха є назви міст *Болонья* (*оболонь*, *болонь*), *Турин* (*тур*), *Мілан* (*милий*), *Венеція* (*венеди*), *Славія*, *Славіні* (*слава*). У Малій Азії є міста *Тріполі* та *Халіупа* — двійники наших *Трипілля* та *Халеп'я*»³² (навіть якщо науковий етимологічний аналіз і виявить в окремих випадках семантичну, кореневу, спорідненість таких слів, оскільки названі європейські мови належать, як і українська, до індоевропейських, питання саме українського впливу тут лишається, зрозуміло, відкритим); етруське *капець* збігається з укр. *капець* «кінець, смерть»³³ (укр. експрес. *капець* — це видозміна запозиченого з німецької *капут* за зразком *кінець* та деяких інших експресивних синонімів з цим суфіксом). З другого боку, трактування «офіційним» мовознавством великої кількості слів у складі української мови як іномовних за-

²⁷ Федоренко Д., Гузенко Ю. Листи з античної України (серія «Бібліотека українця»). — К., 1997. — С. 29, 44 та ін.; Федоренко Д. Т. Писемність давніх цивілізацій і виникнення школи // Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки: Навч. посібник (з грифом «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»). — К., 2006. — С. 63–90.

²⁸ Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні. — К., 2004 (перше видання — 1989). — С. 24.

²⁹ Братко-Кутинський О. Феномен України: Наукове дослідження. — К., 1996. — С. 45, 200.

³⁰ Чепурко Б. Зазнач. праця. — С. 100.

³¹ Там же. — С. 114.

³² Губерначук С. Зазнач. праця. — С. 180.

³³ Губерначук С. Трипілля і українська мова. — К., 2005. — С. 79.

позичень викликає відверту недовіру до таких висновків, причому не просто як науково неспроможних, але і як позначених тавром «колоніальної» залежності від ментальності сусідніх історично успішніших народів: «Більшість дослідників, як і Яворницький, намагається заспокоїтись на тому, що слово *козак* запозичене з тюркських мов. Чому саме з тюркських і чому запозичене? Справа в тому, що ідея меншовартості нашого народу, викохувана польськими, а згодом і російськими імперськими ідеологами, дала, зрештою, свої плоди. (...) Повірили, що українська спільнота виникла усього-на-всього» десь у XIV–XV ст., отже, й козацтво не могло з'явитись раніше (...)» (автор вважає, що це слово існує ще від часів праукраїнської держави Артанії-Урарту)³⁴; «Міркування О. Братка-Кутинського щодо походження самобутніх українських слів набагато земніші, симпатичніші, ніж потуги офіційних академіків шукати корені наших слів, географічних назв та язичницьких імен у грецькій, тюркській чи ще якійсь чужій мовній стихії. Приміром, дуже дивним виглядає твердження офіційних вчених мужів-космополітів (так! — О. Т.), що українці запозичили назви своїх язичницьких свят *Русалії* та *Коляда* у древніх римлян, а *Маковій* — у євреїв»³⁵.

3. Неоязичництво (або, точніше, квазіязичництво, псевдоязичництво)³⁶ ³⁷ в його виході на рівень оперування мовними даними виявляється в певних колах української національної орієнтації як прагнення, по-перше, шляхом [нібито] реконструкції питомого праукраїнського пантеону, знищеного християнською церквою, продемонструвати прадавність української етномовної історії, що сягає в глибочинь віків задовго до прийняття християнства, самобутність і багатство духовного життя праукраїнців³⁸, їх особливу роль в історії людства і закликати, природно, до відродження цієї духовності, самобутності й прадавності

³⁴ Братко-Кутинський О. Зазнач. праця. — С. 83–85, 93–95.

³⁵ Губерначук С. Як гул століть... — С. 45.

³⁶ Васильєв М. А. [Рец. на:] Неоязичество на просторах Евразии (на материалах конференции 1999 г.). — М., 2001 // Славяноведение. — 2002. — № 4. — С. 103.

³⁷ Найвідоміші зразки таких новостворених язичницьких культів — це Українська Рідна Віра і РУНВіра (Рідна Українська Національна Віра), створені повоенними емігрантами з України відповідно у Великобританії Володимиром Шаяном і в США Левом Силенком, а також Українська Духовна Республіка з її творцем — відомим письменником-фантастом Олесем Бердником, які мають на меті відродити систему давньоукраїнських дохристиянських вірувань і в аргументаційній базі якої помітне місце посідає й мовний матеріал. Послідовники цих течій ведуть полеміку не тільки з християнською церквою, яка насильно змінила споконвічні вірування українців на запозичене в іншого народу, а й між собою, користуючись, однак, переважно тим самим набором мовних даних. Див., зокрема: Силенко Л. Мага Віра. — Нью-Йорк, 1979. — 1428 с. (в Україні вже неодноразово видавалися як ця, так і інші праці Л. Силенка); Лозко Г. Європейський етнорелігійний ренесанс: витоки, сутність, перспективи (на матеріалі відроджених етнорелігій у європейських країнах). — К., 2006. — 424 с. Характерно, що на заваді поширенню українського неоязичництва та досить вільному, як для релігійних догматів, трактуванню, зокрема, питання етнічного походження Ісуса Христа (з Галичини-Галілеї або ж з Полісся-Палестини) в різноманітних аматорських припущеннях не може стати й нова хвиля навернення до лона канонічного християнства (православ'я і греко-католицизму), яка спостерігається в цей час приблизно в тих самих колах української політичної та культурно-мовної орієнтації. Пор. критику цих тенденцій як шкідливого для українського суспільства сектантства з позиції їх невідповідності саме ідеології церкви: Р. Іваничук. Церква чи треби ще. — Літ. Україна, 30.10.1997.

³⁸ «(...) давньоукраїнська міфологія, на відміну від похідних від неї старогрецької та римської, була виключно ДЕМОКРАТИЧНОЮ (шрифтове виділення автора. — О. Т.), зрозумілою для народу, близькою для простих людей. (...) Захоплююча грецька міфологія складалася за умов рабовласництва, тож її легенди оспівували богів і героїв, далеких від земних справ, від настроїв народу. Чвари і конфлікти Олімпу носять суто аристократичний, панський характер. У давніх українців не було рабства. Вони жили дружними родинами, задругами, де панувала обцинна рівність. Тож і персонажі їхньої міфології були простими, людяними, близькими, земними. (...) У давніх українців майже кожен бог іде до людей» (Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. — К., 1993. — С. 4–5).

величі, а по-друге, відновленням і пропагуванням серед народу дохристиянської системи особових імен також сприяти відродженню його самобутності.

Самобутність і багатство давньоукраїнського пантеону доводять його значним розширенням (з орієнтацією, зокрема, на «Велесову книгу»), включаючи до нього таких богів і богинь, як *Сонцебог* (найдавніший бог усіх слов'ян), *Світовид*, *Коляда*, *Око*, *Троян*, *Трибог*, *Числобог*, *Батько Ор*, *Кришень*, *Жаль*, *Улад*, *Мати-Слава*, *Желя*, *Перуниця* («жіноча пара» Перуна), *Змієнога Богиня* та багато інших, які протягом тисячолітньої писемної історії народу та кількесотлітньої історії дослідження його обрядів і фольклору так і не стали відомими або ж щодо справжності яких висловлювалися аргументовані сумніви (як до витворів так званої кабінетної міфології), приєднуючи до нього деяких богів східної та германської (наприклад, *Ра*, *Один* — «український воевода», нападками якого були, зокрема, Мазепа і Карл XII) міфологій³⁹. Деякі з таких «теонімів» (наприклад, «*Змієнога Богиня*») — це не тільки не стародавні оніми, а й узагалі не оніми, це звичайні описові загальні назви, що їх застосовують сучасні дослідники щодо відповідних давніх зображень⁴⁰. Критики такого «відродженого» пантеону українців відзначають його штучність, еклектизм⁴¹, що в поєднанні з масовістю творення імен прабогів робить сумнівним їх використання навіть у художній творчості (явище, що при вираженні підходить, звичайно, цілком виправданним).

Особливої популярності в масовій свідомості та мовній практиці набув теонім *Берегиня*, вийшовши далеко за межі відповідного неоязичницького дискурсу, — це «найстародавніша богиня добра і захисту людей»⁴² у вигляді фігури жінки з піднятими руками в позі благання, мольби (у стародавніх металевих фігурках, на застібках для одягу, з XIX ст. — у вишивках). У давньому язичницькому культі, як про це свідчать пам'ятки, справді був персонаж *берегиня*, але рівня не богів, аж ніяк не рангу «Великої Богині слов'ян», а нижчого, демонологічного, рівня — щось на зразок русалки (можливо, від *берег*); єдиною «жінкою» в язичницькому пантеоні була, як відомо, *Мокош* [*Мокоша*], яка, втім, також не була «верховною богинею». Як відзначають дослідники, «первісна назва праматері-жінки, богині життя слов'ян до нас не дійшла. Умовно вона названа Великою богинею. З різних джерел відомі її пізніші назви: Жива, Дана, Дива, Берегиня, Земля, Життя Баба, Рожаниця, Лада та ін.»⁴³. Якщо зразком для утворення теоніма *Берегиня* (з мотивацією від *берегти*, *оберігати*) стало *берегиня* в його старому значенні, перед нами звичайний випадок переосмислення за «народною етимологією». Теонім *Берегиня* став відомим, очевидно, тільки в XX ст., і основну роль тут відіграли, з одного боку, спалах популярності «Велесової книги» з наявністю в ній цієї богині, а з другого, — популяризація цього персонажа з кінця 80-х років у творчості етнографа В. Скуратівського та поета Василя Рубана.

³⁹ Див., зокрема: *Плачинда С.* Знач. праця; *Лозко Г.* Іменослов : Імена слов'янські історичні та міфологічні. — К., 1998; *Войтович В.* Українська міфологія. — К., 2005. — 664 с.; *Губерначук С.* Як гул століть... — С. 60.

⁴⁰ Див., наприклад: *Рыбаков Б. А.* Язычество древних славян. — М., 1981. — С. 482.

⁴¹ Див., наприклад: *Белей Л.* Українські імена колись і тепер. — К., 2010. — С. 12–17.

⁴² Ось як подається цей теонім, наприклад, у новому академічному багатотомному словнику: «За давньослов'янськими релігійними уявленнями, мати всього живого, первісне божество — захисниця людини, богиня родючості, природи та добра; згодом уважалася охоронницею дому і родини, подружньої вірності, покровителькою рибалок» (Словник української мови : У 20 т. — К., 2010. — Т. 1. — С. 467).

⁴³ *Боровский Я. Е.* О названии Великой богини славян // Древние славяне и Киевская Русь. — К., 1989. — С. 84.

Щодо відродження складу споконвічних особових імен, то наявна його практика — з очевидною штучністю багатьох із них, залученням одиниць явно неслов'янського походження *Анахарсіс, Геракл, Рахман* та ін., з поданням етимологій на зразок *Дір* (можливо, від *дірка*), *Ольга* (імовірно, від вигуку *оле*) — може викликати тільки сумнів у справжності такого іменника та в лінгвістичній компетентності укладачів таких довідників, а загалом слухний заклик до «повернення до життя»⁴⁴ таких, безперечно, справді питомих давніх імен, як *Безобраз, Жук, Злидень, Упир* або *Змія*, також, очевидно, не викличе великого ентузіазму⁴⁵ (самі «неоязичники», до речі, прибирають собі набагато «звучніші» імена на зразок *Божедар, Доброслав*).

4. «Позитивна оцінність» внутрішньої форми української мови. Тенденції до звеличення рідного народу, характерні взагалі для романтичного бачення історії, яскраво виявляються і в такому пошуковому напрямі, як «облагородження» етимології і значення слів української мови та слів на позначення України, українців — з метою увиразнення позитивних рис духовності та моральності українського народу, що особливо унаочнюється в протиставленні фактів української і ще якоїсь іншої мови (відповідно, моралі іншого народу), добір якої, зрозуміло, також не випадковий. Пор., наприклад, у добірці таких мовних фактів з уже згадуваної книжки О. Братка-Кутинського, посилення на які, до речі, вже набули певного поширення, де поряд з поодинокими випадками на зразок укр. *шлюб*, тобто «злюб» (від *любити*), — рос. *брак* (пов'язане з *братъ*; старослов'янizm), що їх справді можна (з відповідною, зрозуміло, мірою умовності) вважати вдало підібраними, фігурує значно більше науково явно неспроможних фактів: укр. *країна* — від *край* (к+рай), тобто те, що виділене богом *Ра*, — рос. *страна*, тобто [та чи інша] сторона, «щось пасивне»; укр. *праця*, пов'язане з прагненням до розумної діяльності (п+раціо), до світлого начала («*Ра*»), — рос. *труд*, пов'язане лише з труднощами; укр. *орати*, яке «первісно означало не стільки розворушувати землю для сівби, скільки священнодійствувати» (слово нібито походить з ритуалу культу бога *Ора*, світлого начала *Ра*), — рос. *пахать*, що означає, власне, «розпанахувати» (творцям поняття «пахать» хліборобський культ був чужим, про що свідчить і вживання слова *пахать* у значенні «кричати, галасувати»); укр. *повія* («та, що живе по Вію», тобто за давніми законами сім'ї, яка ще не ділилася на шлюбні пари) — рос. *шлюха, потаскуха*, «дуже образливі»; укр. *лікарня* «місце, де дають ліки, лікують» — рос. *больница* «місце, де панує біль»⁴⁶ (насправді ж це «место для больных») ⁴⁷. В одній з передач державного радіоканалу «Культура» (24 липня 2011 р.) було повідомлено, що слово *хохол* виникло зовсім не як образлива назва українців з боку росіян і не має нічого спільного зі значенням «чуб» — в одній із тюркських мов воно означає «син неба» (див. іронічну замітку з цього приводу: О. Гриб. «Син неба» проти «козла». — Україна молода, 3.08.2011).

5. Історико- і культурно-мовні паралелі в «міфотворчості» сусідніх народів. У межах набору аргументів і доказової бази міфологізованих концепцій етномовної історії різних європейських народів неважко помітити певні збіги,

⁴⁴ «Головна ідея книги — повернення до життя рідних етнічних імен та предківських знань про світ» (з анотації до кн.: Лозко Г. Іменослов...).

⁴⁵ Пор.: Белей Л. Зазнач. праця. — С. 16–18.

⁴⁶ Братко-Кутинський О. Зазнач. праця. — С. 96–108.

⁴⁷ «В українській мові (...) відображена боротьба принципово демократичних, творящих, господарських засад із специфічно перекотипольним, кочовим, паразитуючим, руйнівним синдромом; космосу з хаосом, духовності із бездуховністю, природної цілості і визначеності із сумбурною еkleктикою впродовж усієї історії. Практично це була боротьба добра із злом, життя із смертю» (Чепурко Б. Зазнач. праця // Основа. — 1993. — № 1. — С. 126).

спільні моменти, що їх, однак, кожна національна «школа» трактує на свою користь. Так, спільними для сучасної української і деяких інших «національних» міфологізованих концепцій етномовної історії своїх народів є насамперед:

а) найчастотніший спільний постулат — це проєкції на санскрит, давнішою від якого, такою самою давньою або прямим і безпосереднім нащадком якого проголошується відповідна мова: так, у настановах Управління виховної роботи Міністерства освіти України 1993 р. до проведення першого уроку в новому навчальному році на тему «Відродження України» в одному місці стверджується, що українська мова така сама давня, як і санскрит, в іншому ж, — що вона давніша від санскриту (Освіта, 19.08.1993; див. також: Українська — ровесниця санскриту [інтерв'ю з В. Довгичем].— Освіта, 7.05.1991, с. 2–3); у міркуваннях героя художньо-публіцистичного трактату відомого сучасного російського художника й діяча культури — героя, який, безперечно, виражає ідеї самого автора: «(...) неуважение к русскому языку, который, с моей точки зрения, самый богатый и духовный язык человечества, напрямую связанный с языком санскрита (так! — О. Т.)» (Илья Глазунов. Россия распятая.— М., 1996.— Кн. 1 [Роман-газета, №№ 22–24].— С. 160);

б) як в українській, так і в румунській «концепціях» — виведення своєї історії від трипільської культури / культури Кукутені і проголошення свого переважного права на неї (румунська сторона вважає, що правомірною є саме їхня назва цієї культури, оскільки на території України її було виявлено тільки 1896 р., тоді як у Румунії — 1884 р.);

в) наявність найбільшої кількості спільних моментів між українською і російською «школами» — це, по-перше, пов'язування своєї мови зі скіфами / сарматами та із санскритом⁴⁸; по-друге, заявлення виключно свого права на національну віднесеність етноніма *руси* — з трактуванням його відповідно як «давні українці» / «східні слов'яни» (з домінуванням, природно, російського елементу) або тільки «росіяни». Звідси — оперування в обох цих «школах» тим фактом, що «этруски — это русские», приписування тільки своїй історії змісту «Велесової книги»⁴⁹ —

⁴⁸ «Концепція “вышли мы все из санскрита” (...) — не така вже невинна недбалість (тобто неточність. — О. Т.). (...) Хибний погляд не викорінено й досі, коли на книжковому ринку — справжній розгул неподобних псевдоісторичних витворів, що нав'язують ідеї арійського “походження” російського етносу» (Журавлев А. Ф. Язык и миф : Лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу». — М., 2005.— С. 68–69).

⁴⁹ Так, видавці цієї книги в Україні і в Росії відповідно відзначають, зокрема: це пам'ятка V–IX ст., де відбито історію укрів (Велесова книга : Скрижалі буття українського народу / Пер. і упоряд. Б. Яценка.— К., 1995.— 320 с.; з анотацією); це священні тексти новгородських волхвів IX ст. (Велесова книга / Пер. и коммент. А. Асова.— М., 1995.— 320 с.; з анотацією). У самих колах української державно-політичної і культурно-мовної орієнтації в Україні в ідейній основі «Велесової книги» одні вбачають ідеологію нової України (так, за словами дослідниці і перекладачки цієї пам'ятки або підробки під неї Галини Лозко: «Ми, українці, всі причетні до цієї книги, бо в ній знаходимо невичерпну скарбницю знань про себе і про світ, потужну енергію для майбутніх поколінь. Саме на такій книзі має будуватися ідеологія незалежної України» — Літ. Україна, 4.07.2002), інші ж — погляди її автора як «панслависта, а точніше, панросіяніста»: «(...) це твір великодержавницько-російський, євразійський (...), основною ідеєю якого є створення всеслов'янської православно-християнської імперії під проводом росіян (...) І треба бути або гранично наївним, або занадто заплігненим жаданням бачити в бажаному дійсне, щоб у цьому лише злегка замаскованому політичному памфлеті державника-шовініста бачити “скрижалі буття українського народу”, бо найімовірніше — це “скрижалі небуття” (державного і, напевне, національного) українського й інших слов'янських народів, за винятком російського» (Ткаченко О. Питання походження т. зв. «В(е)лесової книги»: Спроба формально-змістового аналізу // Укр. мова.— 2001.— № 1.— С. 49, 51).

з аріями (оріями)⁵⁰ як найдавнішим етносом серед слов'ян або взагалі серед індоєвропейців, який дав світові безліч завоювань цивілізації, з їхнім богом *Арієм* (*Аром, Орієм, Ором*) — «батьком» Кия, Щека і Хорива, їхньою державою — трипільською (вона ж праслов'янська) *Араттою/Ораттою* (у стародавніх шумерських та інших легендах Аратта — це держава, яка [нібито] існувала десь у регіоні між Месопотамією та Індією), *Оратанією, Оріа(я)ною*, з наголошуванням на месіанській ролі цих народів в історії людства. По-третє, це активізація неоязичництва. Однак у загальній ідеологічній заданості цих концепцій в інтерпретації певних національно-культурних кіл обох народів існує й принципова відмінність: якщо в українських «школах» культивується (крім, природно, замилювання давністю та багатством національної історії) «моральний» аспект проблеми — «демократизм» внутрішньої форми лексики української мови, «людяність» праукраїнських богів, то в російських — відзначена течія суспільної думки забарвлена досить помітним великодержавним націоналізмом — з мотивами відновлення великої держави (насамперед, зрозуміло, для східних слов'ян), авторитаризму державного устрою⁵¹.

6. Сфера поширення. Фактори та аргументи за і проти. Ідеологізовано-міфологізовані погляди такого роду на українську мову поширюються в публікаціях різних україномовних видань, насамперед, зрозуміло, тих, що підкреслено позиціонують себе як патріотичні, — в газетах «Літературна Україна» (орган Спілки письменників України), «Слово Просвіти» (орган т-ва «Просвіта») та в друкованих органах обласних філій цього товариства, «Слово», «Вечірній Київ» (у 1990-х — на початку 2000-х рр. — до того, як ця газета стала органом київської влади), «Українське слово» (орган Конгресу українських націоналістів), у журналах «Український засів» («часопис української інтелігенції») та низці інших⁵², у більш тематично зорієнтованих і навіть спеціально створюваних з цією метою журналах — «Індо-Європа» (гол. ред. В. Довгич), «Основа» (гол. ред. В. Ілля), «Перехід-IV» (гол. ред. І. Калинець), «Сварог» (гол. ред. Г. Лозко), «Український світ», у досить уже помітній книжковій продукції (Л. Силенко, О. Знойко, О. Братко-Кутинський, В. Довгич, С. Плачинда, Ю. Канигін, Ю. Шилов⁵³, С. Наливайко, В. Кобилух, С. Губерначук, І. Калинець та ін.). Не лишилися осторонь цих тенденцій і державні структури нової України. Таке «оновлене» розуміння прадавньої історії української мови та її ролі у ста-

⁵⁰ Форми з початковим *о-* замість *а-* (*орії, Оратта* та ін.) — це нібито українізовані — як фонетично, так і семантично (як наслідок зближення з *орати, орач*, пор. скіфи-*орачі* як праукраїнці) — варіанти відповідних слів.

⁵¹ Див., наприклад: *Клейн Л. С.* Знач. праця. — С. 107–115, 124–127; *Фаликов Б.* Неоязичество // *Новый мир*. — 1999. — № 8. — С. 149, 166–167; *Лозко Г.* Європейський етнорелігійний ренесанс... — С. 143–147. З останніх матеріалів на цю тему див. інформацію про лекцію відомого російського мовознавця академіка РАН А. Залізняка «Про хибну лінгвістику і квазіісторію» з критикою, зокрема, поглядів російського математика академіка РАН А. Фоменка та інтерв'ю А. Залізняка: http://www.gazeta.ru/science/2011/12/02_a_3855010.shtml.

⁵² Так, з останніх публікацій див., наприклад, великі статті С. Плачинди «Що дали світові давні українці» та А. Кіндратенка, д-ра фіз.-мат. наук, «Гомін украдених століть» — про українське походження гунів і тотожність імен Аттіла — Гатило (Літ. Україна, 9.07.2009), статтю проф. В. Бебика «Скіфо-трипільська імперія теукрів» (в органі Верховної Ради України «Голос України», 7.10.2009, з продовженням у наступних номерах), де, зокрема, відзначається, що «останнім часом під тиском нових історичних фактів і знахідок все менш переконливим стає міф про культурно-історичну першість греко-римської цивілізації» і вже доведено факт того, що найстарішою цивілізацією планети є «трипільсько-арійська».

⁵³ Праці двох останніх авторів видаються й перевидуються мало не щороку російською та українською мовами (див., зокрема: *Каныгин Ю. М.* Путь ариев : Украина в духовной истории человечества. — К., 1995. — 256 с.; *Шилов Ю. А.* Прародина ариев : История, обряды, мифы. — К., 1995. — 744 с.; *Шилов Ю. О.* Праслов'янська Аратта. — К., 2003. — 93 с.).

новленні інших мов світу на початку 90-х років стало певною мірою впроваджуватися і в навчальну діяльність середньої, а згодом і вищої школи. Підручникам і посібникам з історії України, українознавства та інших гуманітарних дисциплін, що містять положення про прямий зв'язок української мови і санскриту та про трипільців як праукраїнців, надається гриф Міністерства освіти. До шкільної програми 9 класу введено «Велесову книгу». Відзначені погляди поширюються на державних радіоканалах, де, зокрема, в середині 90-х років читалися розділи з книжок О. Братка-Кутинського «Феномен України», Ю. Канигіна «Шлях аріїв» та ін. Деякі книжки такого змісту друкуються за державними програмами випуску соціально значущих видань і безоплатно передаються до бібліотек державних закладів (наприклад, зазначена праця О. Знойма, праця В. Яновича⁵⁴). «Трипільська» версія стала посідати помітне місце також у творенні української національної і державної ідеї, особливо під час президентства В. Ющенка. Створено методичні розробки про вивчення образу Березини в українській історії; «тріумфальна хода» слова *березиня* — уже як метафори на основі «вродженого» значення теоніма — в значенні «жінка, яка охороняє, піклується про когось або щось» (насамперед, природно, про українських жінок) відбувалася в нас на очах. Література такого змісту представлена, зокрема, на книжкових рундуках на центральному київському майдані Незалежності, де з нею мають можливість ознайомитися численні туристи, іноземці.

Коло загальних чинників і конкретніших причин такого спалаху зацікавлення прадавньою етномовною історією українського народу можна визначити загалом так.

В основі формування загального комплексу української етнічної і мовної самосвідомості, як і взагалі самосвідомості бездержавних протягом значної частини своєї історії етносів, лежить насамперед ідеологія національного самоствердження в умовах постійного оточення різних історично успішніших народів з їхньою не тільки територіальною, а й духовною і мовною експансією щодо України та українців. Як емоційна (в одних суспільно-культурних колах) і / або інтелектуально продумана (в інших колах) реакція на таку експансію формувалися не тільки суто побутове розуміння і не тільки власне наукове бачення національної етномовної проблематики, а й широкий спектр різного роду паранаукових уявлень та інтерпретацій, який ґрунтується на різноманітних неперевіраних або по-іншому сприйнятих твердженнях авторів минулого, на численних припущеннях, здогадах, домислах і прямих вимислах ентузіастів. Дослідники сучасних процесів в українській духовності у зв'язку з цим відзначають, зокрема:

«Нашими постійними супутниками (...) часом стають патріотичні емоції, безкритичні захоплення і натхненний гіперболізм — не лише як рудимент міфологічної стадії мислення, а й як зворотний бік нашого комплексу меншовартості. Стало не те що модою, а пошестю шукати — добре б шукати, а то: впевнено знаходити! — коріння сучасних українців у всіх найдревніших вогнищах цивілізації, а дехто годен і Адама та Єву оголосити українцями. Добра й потрібна річ — увага до української поганської (дохристиянської) релігії та міфології, але дехто ладен риторично вивипувати її над міфологією античного світу (...) Конче необхідно повернути Україні імена великих діячів, митців та вчених, “привласнених” іншими культурами, — і тут ми майже нічого ще не зробили, — зате на цьому фоні безмовності серйозної науки процвітає любительство, втіпні для патріотичної душі чутки про те, що мало не всі великі люди світу, від міфічного Геракла до історичного Гарібальді, були українського походження»⁵⁵,

⁵⁴ Янович В. Спадщина тисячоліть. — К., 2008. — 448 с. (зокрема, з етимологіями на зразок *скіфи* [скити] — *скитальці*, *рахман* — у Середній Азії, де корінь *ман* «людина»).

⁵⁵ Дзюба І. Україна і світ // Quo vadis, Україно? : Матеріали третьої сесії Міжнар. шк. україністики. — О., 1992. — С. 34.

«Українська націоналістична міфологія формувалася (...) як відповідь на міфологію імперського домінування, міфологію культурної, мовної та всякої іншої зверхності Центру над периферією, метрополії над колонією. (...) Так, відповіддю на офіційне ототожнення Давньої Русі й новочасної Росії стало ототожнення Київської Русі з Україною; відповіддю на офіційне ігнорування українського етносу як досить пізнього й вельми сумнівного утворення стало поширення української етнічності не лише на стародавніх русичів, а й на скіфів, сарматів, кіммерійців і навіть загадкових трипільців, що жили на території сучасної України 30 тисяч років тому. Офіційно “неіснуючу” (або “безперспективну”) українську мову націоналістична міфологія так само проголосила найбагатшою, “найспівучішою” і, звісно, архідревньою, — мовою, з якої виводяться ледь не всі інші індоєвропейські мови»⁵⁶.

Основною метою звернення до відзначених аспектів етномовної історії українського народу для відповідної частини кіл української національної орієнтації є насамперед, зрозуміло, ідеологічна настанова виховувати серед одних і зміцнювати серед інших верств суспільства почуття українського патріотизму, національної гордості — настанова, яка з огляду як на явно незадовільний сучасний національний «рейтинг» ідеї українства, так і на відому «офіційну» історію українського народу (історію, що знала й багато славних сторінок, однак переважно давала недостатньо шансів на його реалізацію як успішної державної нації) стала залучати до свого арсеналу і розвивати, стимулювати, зокрема, й ідею наявності його «золотого віку» в його праісторії («ми, українці, є першонацією і першодержавою»: С. Плачинда.— Літ. Україна, 26.01.2006)⁵⁷. Як стверджується, наприклад, у редакційній анотації до відзначеного трактату О. Братка-Кутинського, ця ідея «може лягти наріжним каменем у створення нової ідеології Української держави, житиме і підтримуватиме невмирущість української ідеї» (с. 2).

Активність цих кіл українського суспільства щодо готовності відповідного трактування та поширення ідей і постулатів «справжньої» історії українського народу та його мови посилюється також їхньою недовірою до пояснень «офіційної» науки, яка, на їхню думку, ніяк не може або й не хоче визволитися від усталених стереотипів радянської ідеології і продовжує схилитися перед думкою «старшого брата». Наприклад:

«Нам треба (...) починати з відбудови знищеної царизмом та більшовизмом національної гідності та гордості. Чесно й правдиво сказати нашим людям, що вони не хохли і не малороси, ніколи не ходили в “менших братах” ані росіян, ані поляків. Витоки історії українського народу не в XV столітті, як це прагнули доказати нам і світові більшовицькі псевдоісторики, і навіть не в часах Київської Русі. Вони сягають кількох тисячоліть. Про це знає цілий світ, лише не ми, українці. Нам не вільно було знати, що ми прямі нащадки легендарних аріїв, які звідси (...) понесли в Європу, Азію та Африку світло Добра, Правди, Справедливості, Освіти, Науки. (...) Нам не вільно було знати, що (...) українській мові (...) не кілька сотень, а щонайменше п'ять тисяч років. Українська мова була державною і за часів грізного володаря київсько-гунської держави Атилли (...)» (М. Литвин. Своя хата чи соціалістично-комуністична комуналка. — Слово Просвіти, 1997, ч. 2); «Чому ми на кожному кроці не кричимо, що наша мова сягає санскриту, а трипільська культура вже розвивалася, коли по Європі ще “бігали ма-

⁵⁶ Рябчук М. Від Малоросії до України : парадокси запізнілого націєтворення.— К., 2000.— С. 221–222; див. також: Вілсон Е. Зазнач. праця.— С. 44.

⁵⁷ Ця ідея існує вже досить давно, викликаючи захоплення у своїх прихильників і скептицизм та відверте глузування у противників. Так, Остап Вишня у памфлеті 20-х років «Дещо з українознавства» виклав дві «візії» України та її історії — одну з позиції «русотяпів»: «Україною зветься “искони русская земля — Малая Русь, где все обильем дышет” (...)», другу — «для щирих українців»: «Ненька-Україна — це держава від Біскайського моря і до пустелі Гобі або Шамо. Заснувалася вона ще за 5000 років до створення автокефальним Богом світу. Першу людину звали Остап (...), а його жінку — Чорноброва Галя».

монтаж"?» (з добірки листів студентів факультету журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка. — *Голос України*, 5.06.2002).

Якщо одні з подібних поглядів у середовищі ініціаторів і послідовників такої ідеології породжені не тільки, безперечно, цілком благородною метою й ширими патріотичними намірами, а й такою ж широкою наївністю, то інші можуть бути вже свідомо запрограмовані з відповідною настановою, а ще якісь, можливо, викликані насамперед амбітними претензіями авторів, як, наприклад, деякі з неоязичницьких культів (сторонньому спостерігачеві, звичайно, важко визначити в кожному конкретному випадку ту чи іншу з відзначених причин). У середовищі цілком свідомих представників цієї ідеології висловлюється також думка, що на складному шляху консолідації української нації та формування в масовій свідомості української національної ідеї існує пряма потреба в цілеспрямованій самоідеологізації.

Ось, наприклад, хід міркувань Івана Білика — автора напумилого ще в радянський час і тоді ж офіційно забороненого роману «Меч Арея», звідки масова читацька аудиторія дізналася про те, що гуни були слов'янами і праукраїнцями, а справжнім ім'ям Аттили було *Богдан Гатило*, який, хоча й критикує «крайнощі», характерні, на його думку, для сучасного спалаху такого роду історичних пошуків («Небезпечно і те, що в історичну тему почали пробиратися не фахівці, а ремісники. Доходить іноді до абсурду: дехто намагається, наприклад, переконати, що *Троя* — це наше українське місто, яке пішло від слів *три, трійця*, а цар *Пріам* — це спотворений український *Купріян*»), загалом, однак, убачає пряму доцільність у «перегинанні палиці» в протилежний бік: «— Пригадуєш старий анекдот про те, що Росія — батьківщина слонів? Чи не йдемо ми до того, що незабаром оголосимо і Україну батьківщиною слонів і що вся цивілізація почалася від нас? — (...) До всіх перебільшень я ставлюся спокійно. Недавно палиця перегибалася в один бік, і, щоб її виправити, треба перегнути в другий» ([Із інтерв'ю з Іваном Біликом]. — *Літ. Україна*, 18.04.1996). Такими «державницькими» міркуваннями, очевидно, пояснюється й згода відомих українських політиків, громадських діячів на те, щоб бути авторами передмов до деяких подібних видань⁵⁸.

На позиціях ствердження доцільності подібного ідеологізованого крену в складних пошуках української етнічно-мовної ідентичності й навіть культивування відповідних міфологізованих конструктів перебуває й частина науковців, у тому числі й гуманітаріїв, наприклад: «Гіпотези такого роду заохочують до пошуків історичних витоків народу, до відновлення історичної пам'яті, стимулюють наукові дослідження, не кажучи вже про позбавлення народу від комплексу меншовартості і зміцнення національної гідності. Цілком природно, що вони викликають гнів і обурення тих, хто відмовляє українській мові та її носієві не лише в праві на власну історію, але й у праві на існування. З огляду на це тут краще перебільшення чи навіть помилка, ніж українофобський штамп типу “не було, нема і бути не може”. Тим більше, що, як казав один славний філософ, є речі, в які неможливо повірити, але нема речей, яких не могло б бути»⁵⁹. У дискусіях про справжність / несправжність видань, у яких убачають містифікацію: «Велесової книги», а також менш «розкрученого» трактату подібного змісту, але віднесеного ще до скіфської доби — «Рукопису Войнич», опублікованого Дж. Стойко в США 1978 р. і перевиданого в 90-і ро-

⁵⁸ Див., наприклад, передмову Л. Кравчука до кн.: *Канигін Ю., Ткачук З. Українська мрія.* — К., 1996. — С. 3–5; передмови В. Муляви, П. Мовчана до кн.: *Кобилюх В. Українські козацькі назви у санскриті.* — Л.; К.; Донецьк, 2003. — С. 7–25.

⁵⁹ *Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація: Тези про місце і роль мови в національному відродженні України.* — 4-е вид., доп. — Дрогобич, 1994. — С. 194. Ці положення викладено в Інтернеті — у матеріалах для готування рефератів з української мови і мовознавства, і їх широко наводять, зокрема, студенти.

ки в Україні заходами В. Довгича під назвами «Послання оріян хозарам» (1996 р.) і «Рукопис Ора» (1998 р.), — апелюють, зокрема, до періоду слов'янського відродження 1-ої пол. XIX ст., коли, наприклад, значний вплив на формування національної свідомості чехів зробили опубліковані В. Ганкою та Й. Ліндою нібито старочеські пам'ятки «Краледвірський рукопис» і «Зеленогірський рукопис», незважаючи на кваліфікацію їх як підривок відомими вченими-славістами (згадують також літературні містифікації Дж. Макферсона, який опублікував у 60-х роках XVIII ст. свої твори як давній героїчний епос під ім'ям легендарного шотландського барда Оссіана)⁶⁰. Справді, не можна заперечити того факту, що під масою та напором такого роду тверджень навіть серед «інтелігентної публіки», зокрема й осіб з вищою гуманітарною освітою, з'явилася певна кількість тих, хто вірить в їхню істинність або принаймні припускає їх можливість (це звичайно люди, позитивно або принаймні лояльно настроєні щодо «української ідеї», які, як це звичайно й буває, не вдумуються в суть пропонованої в цих гіпотезах доказової бази), як це найвиразніше стало помітно на прикладі слова *Берегиня*, а також назви «*Оріана*» (у 90-х роках таку назву дістали одна з новостворених марок коньяку фірми «Таврія» і найбільший в Україні хімічний концерн у м. Калущі Івано-Франківської області — замість попередньої назви «Хлорвініл») — від *Оріа(я)на* як нібито прадавньої назви України (нова назва концерну в Калущі — особливо показова ілюстрація тієї різної невідповідності, яка може бути між новою романтичною назвою реальності та її старою досить прозаїчною суттю).

Оцінюючи те чи інше з тверджень опонентів «офіційної» науки, не завжди, втім, можна з певністю визначити: це свідоме введення в оману (з «найкращими» намірами) чи звичайна неухважність, наукова несумлінність? Так, приписуючи нашому землякові Платону Лукашевичу думку, що «українська мова — правова світу», В. Ілля чомусь зовсім не помічає того, що в пропонованому ним творі Лукашевича скрізь говориться тільки про «славянський язык»⁶¹, а в згаданому вище словнику Лукашевича «Мнимый индо-германский мир...» навіть більше того — «славянський язык» у ряді випадків варіюється з «русский язык». Для того, щоб підкріпити популярну у відповідних колах етимологізацію *етруски* — «ето руси (руські)», посилаються навіть на ті джерела, де про це говориться тільки іронічно, — наприклад, на відомого радянського популяризатора науки О. Кондратова⁶², який у розділі «Этрусский — это русский» нібито «доводить слов'янське походження цього народу»⁶³. Насправді ж у цьому розділі йдеться про безуспішні спроби О. Черткова (його «тлумачення мають вигляд цілковито гумористичних, пародійних») у середині XIX ст. розв'язати загадку цієї мови за допомогою «слов'янського ключа», як і про спроби зробити це, звертаючись до лексики італійської та албанської мов.

Готовність багатьох українських ЗМІ поміщати на своїх сторінках подібні «пошукові» матеріали, а також численні читацькі листи на їх підтримку, готовність державних органів інформації та освіти санкціонувати й масово впроваджувати такі погляди у свідомість населення і в навчальний процес, готовність викладачів соціально-гуманітарних дисциплін оцінювати на «відмінно» «скача-

⁶⁰ Див., наприклад: Жулинський М. Нація. Культура. Література : Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури. — К., 2010. — С. 28.

⁶¹ Лукашевич П. Коренеслів грецької мови // Основа. — 1996. — № 9. — С. 104–114 (з передмовою В. Іллі).

⁶² Кондратов А. М. Этрусски — загадка номер один. — М., 1977. — С. 33–41.

⁶³ Федоренко Д. Т. Писемність давніх цивілізацій... — С. 65.

ні» з Інтернету реферати студентів з відзначеними мотивами, безперечно, не завжди й необов'язково слід розцінювати як їхню [повну] згоду з такого роду версіями. Часто це звичайне бажання не діяти врозріз з певними домінуючими тенденціями в суспільстві або й у державній ідеології (в міру, звичайно, правильного чи хибного розуміння цими людьми таких тенденцій), що насамперед можна припустити щодо психології тих поколінь, які духовно й морально сформувалися ще в радянський час. Але в будь-якому разі це нерідко сприймається як ще один тест на український патріотизм ⁶⁴.

Однак у колах української національної орієнтації, але вже з боку осіб з тверезішими поглядами на дійсність, які не поділяють такого захоплення пошуками у праісторії українського сліду, висловлюється й версія, що частина подібного роду «гіпотез», як і відповідна підтримка в їх поширенні у навчальному процесі, друкованій продукції, радіо- і телеефірі, можуть виходити вже, навпаки, з певних кіл зовсім не проукраїнської політичної та культурно-мовної орієнтації, зацікавлених у компрометуванні «української ідеї» (як, наприклад, серія «галицьких» анекдотів з їхнім героєм — кровожерливим «вуйком», який «потопив би москалів у жидівській крові»).

У середовищі української культурної (насамперед у тих колах, що стоять на ліберальних, «європейських», позиціях) і тим більше наукової інтелігенції ⁶⁵ такого роду «пошукова» діяльність, спрямована на міфологізацію історії, сприймається переважно або з іронією, або відверто критично ⁶⁶. Так, Центр соціогуманітарних досліджень ім. В. Липинського 2008 р. провів круглий стіл (з участю відомих істориків і мовознавців) і опублікував збірник статей (з епіграфом «Поеднаємо патріотизм зі здоровим глуздом!»), присвячений критичному висвітленню «псевдонаукових та псевдопатріотичних теорій» походження українського етносу, у передмові до якого, зокрема, говориться: «Протягом останніх років у нашому медіа-просторі неабияке поширення здобули псевдонаукові теорії походження українців, автори яких гріють руки на щирому патріотизмі

⁶⁴ Пор., наприклад: «На хвилі емоційного патріотизму відбувається зниження і без того низького інтелектуального рівня і критицизму. Власне, критицизм, упродовж 70 років витравлюваний більшовизмом, уже потрапляє під гостру моральну заборону і в деяких “демократичних” колах, коли йдеться про національні і патріотичні міфи. Можливо, ці міфи не такі небезпечні, як міфи офіційної ідеології (радянського часу. — *О. Т.*), але безкритичність до них може створити загрозу новій тоталітаризації політичного і духовного життя» (*Дзюба І.* Зазнач. праця. — С. 27); «Кричуща невирішеність національно-культурних проблем змушує об'єднуватися навколо відповідних вимог людей, в усьому іншому нерідко цілком відмінних один від одного. Причому, як завжди у випадках масовості, вирівнювання йде за найнижчим рівнем. От і процвітають серед частини патріотів міфи, заперечувати які невільно: впишуть у антипатріоти. Міф про добіблійну давність української мови, про Україну як праколицю світової цивілізації, про безумовну вищість європейців-українців над угрофіномонголоазиатами-росіянами, про трипільців як безпосередніх етнічних предків українців, намагаються канонізувати РунВіру й “Велесову книгу”» (*Дзюба І.* Україна у пошуках нової ідентичності. — К., 2006. — С. 741–742).

⁶⁵ Див., наприклад, матеріали з цього питання: *Дух і літера.* — 1998. — № 3–4. — С. 45–229 (матеріали міжнародної конференції «Міфи сучасної України»); *Українська історична дидактика.* — К., 2000.

⁶⁶ Пор., однак, значно песимістичніші оцінки сприйняття суспільством цього явища: «(...) абсурдні ідеї, висловлені аматорами на кшталт Плачинди або археологами (...) на зразок Шилова, були зустрінуті з таким ентузіазмом інтелігентною спільнотою України — письменниками, журналістами, учителями. А це показує, яким був рівень освіти цього середнього прошарку інтелігенції в Україні. Рівень, гідний Плачинди (...); щодо введення до шкільної програми «Велесової книги»: «І це такого масштабу скандал, який показує, хто сидить у Міністерстві освіти» (*Яковенко Н.* [Виступ в обговоренні] // *Новітні міфи та фальшивки про походження українців.* — К., 2008. — С. 30–31).

наших громадян. (...) Наслідком цього стала дискредитація українських науковців в очах їхніх колег з інших країн, падіння репутації української науки взагалі, а виклад історії України у шкільних підручниках став посміховиськом»⁶⁷.

Створюються пародійні містифікації такого роду «відкриттів» — наприклад: «Політична думка Трипілля та сучасність (історіософські гіпотези з неусталеного українознавства)» О. Білого, С. Макеева, О. Шарварка (журн. «Політична думка», 2000, № 1, с. 110–124), деякі з них можуть сприйматися, очевидно, цілком серйозно. Так, Олександр Дубина в публікації «Так хто ж відкрив Америку?» (Українська культура, 1997, № 1, с. 38–39), яка була поміщена редакцією журналу під рубрикою «Цікаво знати», висловивши захоплення з приводу історичних знахідок своїх попередників Л. Силенка, С. Плачинди та ін. (з епітетами «видатний», «славетний», «геніальний»), але водночас і легкий докір їм за обмеженість їхніх пошуків просторами тільки Старого світу, простежує «український слід» в Африці і у відкритті Америки — з виведенням Колумб (у португальському варіанті Колом) від Коломия: *Христофор Коломиєць*, *Хуан де ла Коса* — від *Іван Козак* і под. (автор потім зізнався в свідомій містифікації — див.: День, 28.01.1997, с. 10).

Ущиплива критика з приводу такого захоплення в певній частині суспільного спектра української національної орієнтації історико-мовною міфотворчістю лунає і з боку певних кіл російської політичної та культурної орієнтації в Україні, як і в самій Росії (хоч, як уже відзначалося вище, подібна хвиля національно-історичного міфотворення захопила й певний сегмент духовного життя сучасного російського суспільства). Наприклад, у новій серії анекдотів: «Питекантроп, как только слез с дерева, сразу же заговорил на украинском»; «Библия по-украински: Степан народыв Гната, Гнат народыв Стецька, Стецько народыв Грицька, а уж тилькы потим Грицько народыв Адама (...)» (журн. «TV-парк», К., 2003, № 11); іронізування з приводу «самого древнего в мире языка»⁶⁸.

Поки що, на жаль, у друкованих ЗМІ, призначених для масового читача, в Інтернеті при обговоренні питань відзначеної тематики переважають, з одного боку, аматорські заполітизовані гіпотези, з другого ж (особливо в Південно-Східному регіоні), — їх пародійні висміювання (в образливий для українців тональності), тоді як розважливий голос ученого-фахівця можна почути рідко⁶⁹.

8. Українська національна і державна самосвідомість, яка утверджується в сучасному світі, безперечно, потребує існування відповідних історичних державо- і мовотворчих міфів, і українці в цьому не єдині в світі. І скільки б науковці і взагалі суспільні кола з «позитивістським» складом мислення та «консервативною» психологією не намагалися спростовувати ту чи іншу з подібних гіпотез і в цілому сам цей «романтичний» шлях утвердження української національної

⁶⁷ Новітні міфи... — С. 7; див. також: *Рябчук М.* Зазнач. праця. — С. 206, 217–222, 233; *Мицик Ю.* Шляхом аріїв чи арія, або Шляхом науки чи окультизму? // *Україна крізь віки*. — К., 2000. — С. 52–64; *Лучик В.* Хвороба росту, або Звідки ми і наша мова // *День*. — 2007. — 16 і 23 бер.; *Півторак Г.* Українці: звідки ми і наша мова // *День*. — 2011. — 20 трав.

⁶⁸ Повідомляючи про зустріч президента Російської Федерації з провідними російськими істориками з метою «сформулювати нову національну ідею», журналіст схвалює те, що влада шукає при цьому опору в серйозному академізмі й не пропонує російським ученим «уподібнитися до авторів деяких українських підручників історії, які відпускають своїх предків-запорожців на службі в єгипетських фараонів» (*Уткин А.* Переписать историю // *Версия*. — М., 2002, 8–14.01) (таких підручників, звичайно, не існує).

⁶⁹ Пор., наприклад: *Сквирська В.* «Мова — зброя політики», або Про мовні проблеми у пострадянській Одесі // *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації*. — 2-е вид. — К., 2010. — С. 183–185.

ідеї, такі погляди ширитимуться й далі. Тому, зокрема, за таким параметром соціолінгвістичної класифікації мов, як: «Чи заклопотаний мовний колектив тим, щоб знайти для своєї мови “респектабельних” предків у далекому минулому?»⁷⁰, українська мова ще тривалий час перебуватиме серед таких мов. Однак у сучасному нормальному соціально й духовно структурованому суспільстві подібні ідеї мають займати, звичайно, лише одну з ніш масової свідомості, причому не домінуючу й тим більше без претендування як на науковість, так і на монопольне вираження українського патріотизму. Не може не вражати та легкість, з якою множаться такі ідеї⁷¹ (незважаючи на легкість, з якою представники інших галузей знань з вищою освітою, цілковито не довіряючи «офіційній» науці, втручаються в сфери історії, археології, етнології, мовознавства, не хочеться, однак, сумніватися щодо їхньої наукової сумлінності у власних галузях занять), і категоричність суджень на захист цих побудов, як і надзвичайна довірливість масової аудиторії, для якої вони призначаються. Наукова доказовість підмінюється ідеологічними догматами на зразок релігійних. Апелювання до романтичного XIX століття в умовах сучасного інформаційного суспільства та достатньої освіченості населення також є малопереконливим. Розчарування суспільства, яке приходить на зміну подібним національним «зачаруванням», буває дуже гірким. Причому якщо власне історичні міфологізовані побудови — як явища загальніші за свою суттю — і засвоюються масовою свідомістю порівняно легше, і спростовувати їх буває складніше, то історико-мовні міфи, які неминуче повинні спиратися на конкретні мовні факти, мають набагато більше шансів наражатися на критичне сприйняття, а тлумачення цих фактів у дусі «народної етимології» — на відверте глузування. Оприлюднення їх мало б обмежуватися відповідними спеціалізованими виданнями, художньою творчістю, а в навчальних програмах мають подаватися, звичайно, вже більш або менш установлені положення.

О. О. TARANENKO

THE PHENOMENON OF LINGUO-HISTORICAL MYTH CREATION IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

The article deals with the tendencies to creation of historical and linguistic mythology in certain circles of the contemporary Ukrainian society. These tendencies are directed at searching «the Golden Age» of Ukrainian in the hoary prehistoric past. Three main directions are shown in such search: positioning Ukrainian as one of the most ancient world languages, neo-paganism, and emphasis on «positive evaluation» of the inner form of Ukrainian.

Key words: history of Ukrainian, historical and linguistic myths, «the Golden Age» of the Ukrainian language.

⁷⁰ Див., зокрема: Белл Р. Т. Социолінгвистика. — М., 1980. — С. 199.

⁷¹ Так, назвавши свою замітку «Чи був Христос поліщуком?», журналіст популярної свого часу газети хоча й не дає прямої ствердної відповіді, але всім ходом своїх умовиводів «з точки зору історичної фонетики» фактично підводить читачів до такого висновку: назва народу *пеласгів* походить від *поліски*, тобто жителі Полісся, теперішні поліщуки, і, вивівши таким чином досі невідомий український етимон, автор кладе його в основу й назви *філістимляни*: *поліск* → *філіст*, а від останнього — й назви їхньої землі, яку він іменує вже подвійно *Палестина-Поліщина* (М. Цівірко. — Веч. Київ, 10.08.1999). Якщо автори різних версій «неофіційної» праукраїнської історії говорять про можливе українське коріння (з Галичини-Галілеї, Лемківщини, Полісся) й, отже, українську як рідну мову Ісуса Христа (Ю. Канигін, Б. Чепурко, М. Ткач, М. Цівірко та ін.), то деякі російські аматори — як російщина (наприклад, В. Кандиба).